Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

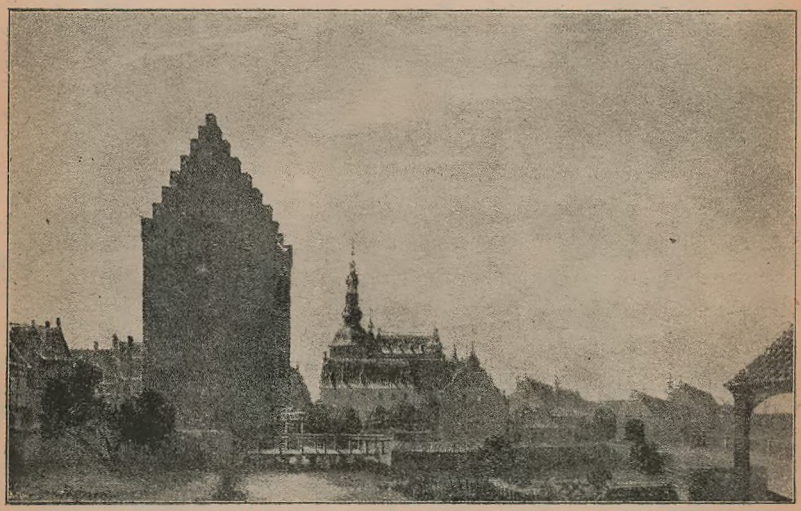
VANDKUNSTEN

HISTORISK-TOPOGRAPHISK BESKREVEN

VED

O. C. NIELSEN,

CASSERER, TOPOGRAPH.

Parti ved Vandkunsten i Beg. af 1600-Tallet. Rekonstrueret efter samtidige Kobberstik og Kort.

Slottet. Tøjhus.

Vandmølletaarnet. Vandmøllen.

Langangen. Volden.

Møllebæk.

ARNOLD BUSCK

KJØBENHAVN

1933

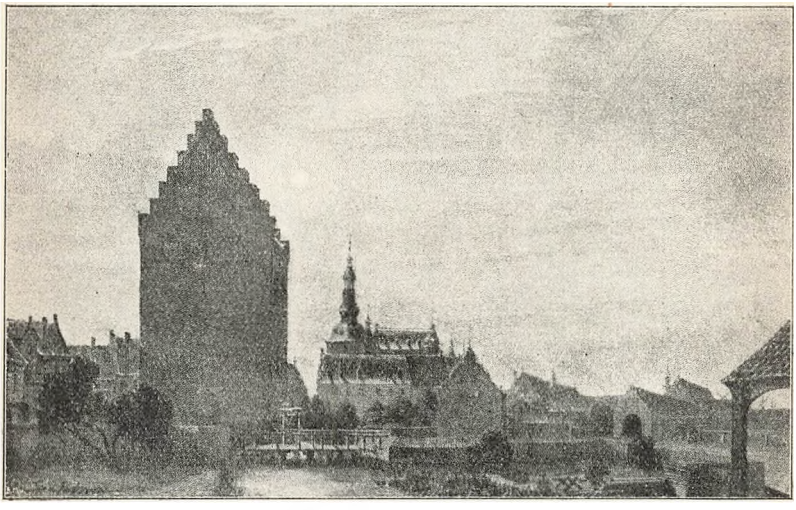
VANDKUNSTEN

HISTORISK-TOPOGRAPHISK BESKREVEN

VED

O. C. NIELSEN,

CASSERER, TOPOGRAPH.

Parti ved Vandkunsten i Beg. af 1600-Tallet. Rekonstrueret efter samtidige Kobberstik og Kort.

Slottet. Tøjhus.

Vandmølletaarnet. Vandmøllen.

Longangen. Volden.

Møllebæk.

ARNOLD BUSCK

KJØBENHAVN

1933

VANDKUNSTEN

Det ældste Vidnesbyrd om Indledning af Vand har vi i selve Navnet, Vandkunsten, hvortil der knytter sig en ret interessant Historie. I ældre Tid forstod man ved Vandkunst, et Springvand eller overhovedet en ualmindelig Vandledning.

Et Tilbehør til de gamle Borge var altid en Vandmølle, hvor Forholdene paa nogen Maade kunde tilstede en saadan, og var en yderst vigtig Betingelse for enhver god Fæstning, thi ved Møllens Virksomhed blev man i Stand til at male den Sæd, som opbevaredes i Magasinerne, hvor den var bekvemmere at magasinere end Melet, og saaledes havde Kjøbenhavn ogsaa sin Vandmølle, som laa paa den Plads, der den Dag i Dag hedder Vandkunsten.

Kjøbenhavns Vandmølle var et væsentligt Mærkepunkt i Stadens sydlige Del, og havde en glimrende Beliggenhed ved Kysten af den sejlbare og dog dækkede Kallebodstrand, hvor man til Søs kunde tilføre Kornet og paa alle Sider laa tilstrækkelig langt fjærnet fra Fæstningsmuren. Vindmøllernes Construction derimod var dengang yderst mangelfuld, thi de var udelukkende Stubmøller med ringe Vingefang, der fordrede en meget fri, og saaledes for fjendtlige Angreb, ogsaa meget udsat Beliggenhed, hvorimod en Vandmølle i sit lave Leje bedre kunde ligge skjult for fjendtlig Sigte og desuden paa en Gang virke med flere Par Kværne.

I Middelalderen var der rigelig af fersk Vand, der gennem Aaen, senere kaldet Ladegaardsaaen, blev tilført Peblingesøen og atter afledet fra denne gennem en Canal til Stadsgraven omtrent ud for Hjørnet af Nørre- og Vester

Vold. Gennem Stadsgraven førtes Vandet herfra forbi Vester Port med dens Vindebro ned til Fæstningstaarnet „Kjøge Barfred" paa den østlige Del af nuv. Vartovs Grund, og det salte Vand vilde have beskyllet Taarnets Fod med sine Bølger, om ikke Aaløbet i Graven, i Stedet for i lige Linie at falde ud i Stranden, ved en smal Dæmning blev tvunget til i ret Vinkel at bøje om Taarnet og løbe i Retningen mellem nuv. Løngangsstræde og Farvergade hen til Vandkunsten, hvor Vandet her blev kunstig stemmet op til en stor Sø eller Mølledam, hvorfra det ved Hjælp af en Vandkunst d. v. s. et Trykværk, der dreves med Heste eller Oxer, pumpedes op til en vis Højde.

Hvornaar Vandmøllen her blev indrettet, vides ikke, dog i 1479 omtales „det Stræde, som er mellem Gl. Torv og Vandkunsten", men Møllen var sandsynligvis meget ældre. Det nævnte Stræde er nuv. Raadhusstræde, hvis sydligste Ende jo til den nyeste Tid havde bevaret Navnet Vandmøllestræde, til Minde om Vandmøllen.

Det yderste af Stadsmurens Taarne, der laa omtrent paa nuv. Vartovs Plads, kaldtes Vandmølletaarnet, ved Vandmøllens Dæmning. Kongens Vandmølle var anbragt i den nederste Del af dette gamle Fæstningstaarn, og man har grundet Formodning om, at Vandmølletaarnet, af hvilket der i Slutningen af det 19. Aarhundrede fandtes Grundsten paa Vandkunsten ud for Nr. 3, var en Levning af Byens ældste Fæstningsværker, et Bygningsværk fra den Absaloniske Byes ældste Tid, thi andet kunstigt Værn end saadanne Taarne havde Byen ikke i sin første Tid, og 1290 siges det udtrykkeligt, at Byen blev befæstet.

Af den rigelige Vandmængde, som ved Frederik den Førstes Foranstaltning kom Vandmøllen tilgode og opstemmedes i Mølledammen, blev man i Stand til at føre en betydelig Del i lukkede, af stærke Egeplanker, tømrede Render paa Bunden af Havnen over til Slotsholmen og Slottet, og derved fik man ikke alene Slottet forsynet med Drikkevand, men man fik ogsaa Slotsgraven fyldt til en højere Vandstand end den Havnen kunde yde, og derved holdtes desuden Vandet i Graven stadig frisk og rindende.

Af denne Vandforsyning med Forbindelsesrender mellem Stadsgraven og Havnen, kunde ogsaa ved anlagte Render, netop det Kvarter, der havde Brakvandsbrønde, forsynes med Vand, nemlig Egnen omkring Kompagnistræde, Lille Kongensgade og tildels Østergade o. s. v. Det var dette simple Apparat, der oprindelig kaldtes Vandkunsten, og hvorefter det senere Torv, Vandkunsten, der, som Mølledam var den egentlige Bærer af hele Systemet, har taget Navn. I 1870'erne fandt man her ved Gravning i Anledning af et Kloakarbejde, Spor af selve Vandmøllen og Rester af Mølledammen, hvori der var henslængt nogle kasserede Møllesten.

Da det foran nævnte gamle Fæstningstaarn „Kjøge Barfred", ogsaa kaldet „det gamle Taarn ved Farveriet", hvorfra der var Udsigt helt ned til Kjøge over den flade Kallebodstrand, var blevet ombyttet med en noget fremskudt Runddel eller Skandse, overlod Frederik den Anden, vor berømte Astronom Tyge Brahe, dette gamle Taarn til et Observatorium, og her anstillede han en Tidlang sine astronomiske Observationer, og vi har altsaa her Kjøbenhavns første Observatorium. Paa den omgivende Plads byggede Tyge Brahe sig en Gaard, men da han i 1576 havde faaet Øen Hveen i Forlening, overgik Gaarden til Kongen.

I 1526 fik Magistraten Vandmøllen i Forpagtning af Frederik den Første for en aarlig Afgift af 16 Mk., men forpligtede sig til at male for Slottet, dog for Betaling. Kongens Brev herom af 3. Juni 1526, lyder saaledes:

„Burgmester, raad och menighedt vdi Køpenhaffnn
„ffinge breff paa Vandtmøllen vdi Køpenhaffn lig-
„gendis vedt Stranndenn syndenn och vestenn vti byenn
„att haffue, nyde, bruge och beholldе till euiig tiidt,
„daag met saa skell, att the schulle aarligenn giffue
„16 marck danske aff samme mølle och ther till male
„for vor keriste naadiige herre till Køpennhaffuens
„slott, hues behoff gørris, for skellig pendinge, som
„anndre pleye att giffue, och thet schall quittis vdi
„forskrefne landtgiillde etc.

„Datum Køpennhaffnn sanctj Erasmi martiris dag aar
„etc. mdxxvj.
„ Relator her Mowritzs Ibssen rither.

men denne Afgift bortfaldt, da Kongen en Maaneds Tid efter pantsatte til Magistraten, Vandmøllen, for en halv Læst Krudt. Det kongelige Brev af 4. Juli 1526 lyder saaledes:

„Burgmestere, raadmendt oc menighed i Køpenhaffn
„ffinge thendt vandtmølle vdi Køpennhaffn vdi pantt
„for ½ lest krudt, och skulle the vere qwiitt for the
„sexten marck danske, som the schulle giffue aff
„samme mølle aarligenn, indtill saa lenge thenndt
„bliffuer thennum affløest igenn for forskrefne ½ lest
„krudt eller samme krudt bliffuer thennum bethalet.
„Datum Køpennhaffn feria quarta post festum visita-
„tionis Marie anno etc. mdxxvj.
„ Relator her Mouritzs Ibssenn, ritther.

At Vandmøllen endnu i 1530 tilhørte Magistraten ses af de foreliggende Efterretninger om Opgørelser af Byens Regnskaber, thi heri anføres:

„Huilken som bliffuer raadman, schall giffue 20 marc
„i bøssen att holle vandmøllen ved lighe met, oc nar
„hand dør eller kommer aff raadet, tha schall hand
„eller hanss husfru annamme 20 marc igen aff borg-
„mestere oc raadmend.
„Thette war sambtyckt oc indscreffuet mandagen for
„iull 1530.

De første Gange Vandmøllen forekommer med Benævnelsen „Vaterkonst", var i Christian den Tredjes Tid, thi 1539 fik Lehnsmanden Befaling om at sende Heste til den „Vaterkonst" og Borgmestrene fik yderligere Befaling om at beskikke og bekoste den Karl, der skulde drive og røgte Hestene. 1547 omtales Gosebryggerens Gaard ved „Vaterkonsten".

I 1547 eftergav Christian den Tredje Byskatten, idet Kongen havde taget Vandmøllen til sig igen, og derefter ladet foretage forskellige Forandringer og Forbedringer

ved „Vaterkonstens" Drift. Det kongelige Brev af 15. Dec. 1547 om Vandmøllens Indløsning har følgende Ordlyd:

„Borgemestere oc raad i Kiøpnehaffnn fick quittantzs
„paa theres byskatt, som thee schulle haffue wdgif-
„fuitt nu tiill sanctj Morthens dag nest forleden, som
„ere 100 løde marc byskatt oc 20 løde marc aff Ser-
„risløff, emod thee 300 marc, som Ko. Ma. war then-
„num skyldig fore Wandttmøllenn, som thee haffde
„koning Fredericks breff paa.

„ Datum Kiøpnehaffuen torsdagen post Lucie dag
„anno 1547.

Inden vi forlader første Halvdel af det 16. Aarhundrede, vil vi dvæle lidt ved Vandmøllens nærmeste Omgivelser.

Kjøbenhavns Sydgrænse strakte sig dengang fra Vester Port, der laa for Enden af Vestergade, langs med Husrækken hen til midt i nuv. Vartovs Gaardsplads. Derfra skraanede Kysten, der dannede Bygrænsen i nordøstlig Retning ned til Vandmøllen nær ved nuv. Magstræde. Raadhusstræde førte dengang ikke længere end til Kompagnistræde, og skulde man derfra til Vandmøllen, maatte man dreje om ad den nordøstlige Ende af Farvergade til Gosegade, nu Gaasegade. Dernæst maatte man følge Gaasegade. Saa kom Tværgaden, Vandmøllestræde, der løb langs Husrækken ved den nordvestlige Side af det nuv. Torv, Vandkunsten, og bøjede ned mod Møllen. Resten af denne lille Gade, som bøjede ned mod Stranden, er nu den nederste Del af Raadhusstræde. Lidt længere mod Øst end Vandmøllen var der en aaben Plads ved Stranden, hvilken formodentlig havde tjent til Ladeplads for Møllen og til Ophalingsplads for Fiskerne. Fra Vandmøllen havde man uhindret Udsigt over den aabne Strand til Amagers Kyst. Ladepladsens Beliggenhed har været omtrent ud for Gaarden Nr. 10 i Magstræde, og derfra løb igen en smal Gyde i nordvestlig Retning op mod Kompagnistræde.

Fra Vandmøllen fortsattes Grænsen videre i samme Retning tværs over Kvarteret langs Nybrogades Husrække

omtrent til ud for Knabrostræde, hvor der var anbragt en anden Ladebro. Fra denne førte en lille Gade, der nu er en Del af det langt senere anlagte Knabrostræde, omtrent 30 Alen op i Kvarteret og bøjede saa vinkelret mod Vest ind til Ladepladsen ved Vandmøllen.

Om Vandmøllen hører vi atter i 1558, idet Kongen gav Statholderen Befaling til at undersøge om „Vaterkonsten" kunde lægges paa Hvælvinger over Stranden og saaledes føres ind i Slotsgravene, hvor Vandet da kunde drive endnu en Mølle og „Vaterkonst".

Ved Vandmøllen var ansat en Vandmester, saakaldet Vandkonstner, der havde at vaage over Vandledningen og sørge for, at Vandet blev pumpet op paa Slottet, og han havde sin Bolig ved Vandmøllen. I de følgende Aar maa imidlertid Bestillingen som Møller og Vandkonstner være slaaet sammen, thi i 1567 gav Frederik den Anden Befaling om at give Understøttelse til Mester Lydeke, der led stor Armod „siden han var kommen af med Vandkonsten og Møllen", hvoraf fremgaar, at Vandmøllen og Vandkonsten var to Institutioner, som nu stod under samme Mands Bestyrelse.

I et Brev af 24. Oct. 1575 paalagde Kongen Christoffer Valkendorf at sørge for „at giøre en ny Besoldning med Mathias Vertmann, Vandkonstneren, som boer paa Vandmøllen om at vare Vandkonsten for Slottet, da den første Besoldning var for høj".

Efterhaanden som Fæstningsværkerne forbedredes og navnlig Gravene udvidedes og uddybedes, blev ogsaa Vandledningen og Vandkonsten forbedret. Vandløbet blev saaledes i 1580 ledet igennem Vester Port ved en muret Ledning, og ved samme Lejlighed blev ogsaa Dæmningen omkring Mølledammen meget forstærket.

1597 fik Borgmestrene Vandmøllen i Forpagtning, og det for 50 Rdl. aarlig Afgift, uagtet de havde budt mere. Magistraten havde nemlig gjort Indberetning til Kongen om, at Møllerен forholdt sig uvillig, idet han snart stemte Vandet saa højt, at det gik over Dæmningen og brød store Huller deri, snart dæmmede for Slusen og Stig-

bordene med Møg, og saa lod det løbe ned i Havnen, hvorfor denne hvert tredje eller fjerde Aar maatte renses til Byens store Bekostning og derfor fik Magistraten Vandmøllen i Forpagtning, for at hindre slige Overgreb.

3. Oct. 1597 fik Magistraten Kongens Brev paa Vandmøllen:

„Wij Christiann etc. giøre alle witterligt, att effter-
„som os elskelige borgemestere och raadmendt wdj
„wor kiøpstedt Kiøpnehaffn vnderdanigst for os
„haffuer laadet berette, huorledis att mølleren wdj
„thend wandmølle, som holdis her wdj byen, skall
„forholde sich mottuilligen emod thennom, idet att
„handt wndertiden stemmer vandet saa hiøigdt op,
„att thett gaar offuer demningen, och løber storre
„huller vdj demningen och wndertiden, som handt
„menligt giøer, demmer for slusen och stiborenne
„met møg och laader thet saa løbe neden i hauffnen,
„huor vdtoffuer wor haffuen saa well som thend
„gandtske bye och mennighedt skall thagge stoer
„skade, och for schlig forskrefne møllers mottuillig-
„hedt skyldt maa de huert thridie eller huert fierde
„aar laade rense hauffnen paa byens storre bekost-
„ning, och naar de gierne ville werre villige att laade
„arbeide paa wolden och byens befestning effther
„dieris formue, daa mue de aff nødtz skyldt, paa det
„att haffnen och seigladtzen kandt holdis vidt macht,
„foruende det paa haffnen, som de ellers kunde foru-
„ende paa byens befestning, wnderdanigst begiedendis,
„att wij schlig notuendig leiglighedt naadigst wille
„haffue wdj acht och thennem naadigst beuilge samme
„mølle for then seduanlig affgifft, som ther nu auff-
„gaar, tha haffue wij aff wor synderlig gunst och
„naade undt, beuilgit och thilladt och nu med thette
„wortt obne breff wnde, beuilge och thillade, att wore
„borgemesterre wdj forskrefne wor kiøpstedt Kiøpne-
„haffn maa her effther, thiil saa lenge wij anderledis
„ther om laader thilsigge, beholde samme mølle, och
„giffue os ther aff thil affgifft aarligen ett halfft

„hundrit daller, endog att de hauffe bødt os merre „och wij ther paa jo hiøeger affgifft well kunde bortt- „feste, huilcken forskrefne affgifft de aarligen thiill „rette thide skulle ydde och forniøge wor lensmandt, „then som nu er eller her effter kommendis worder, „paa wortt slott Kiøpnehaffn, och ther huoes skulle „de werre forpligt att holde forskrefne mølle med „notturfftig bygning well ferdig paa thieris eigen „omkostning, saa att hun for thieris forsømmelse „skyldt iche forfalder. Thi forbiude wij etc.

„Actum Frederichsborg thend 3 octobris anno 1597.

6. Mai 1601 fik Magistraten et Aars Afgift af Vandmøllen eftergivet til Istandsættelse af Dæmningen, som var brudt igennem.

Det kongelige Brev herom lyder saaledes:

„Knudt Rudt fick breff, at efthersom borgemester „och raadt her j byen beklager demningen for wand- „møllen her for byen att werre wdbrut, som de for „en wis affgifft for nogle aar af Hans Maiestet haffuer „bekommet, begerrendis thenom noget at giffuis till „hielp den igen medt at forferdige, tha haffuer Hans „Maiestet naadigst beuilget och efferladt thennem ett „aars affgifft, som er 50 daller, den igen medt at „komme till [macht] huilcket handt saaledis haffuer „at førre till sitt regenskaff.

„ Actum Haffniæ 6 maij anno 1601.

For let at komme fra Slottet over til Byens vestlige Del, lod Christian den Fjerde i 1607 den murede Dæmning mellem Vandkunsten og Kallebodstrand ombytte med en Fæstningsvold langs hvis ydre Skraaning anlagdes en Kørevej, en Bro, fra Slotsholmen over Vandet til Vandkunsten. Kongen kunde fra sine Stalde køre eller ride over den og lige op paa Volden ved Vandkunsten. Denne Bro blev senere overdækket, deraf Navnet Løngangen og forsynet med Kanoner. Den forbandt saaledes Slotsholmens Skandser med Byens Vold og dækkede Indløbet til den

gamle Havn fra Syd, men bidrog uheldigvis i høj Grad til at spærre Løbet og hidføre Havnens Tilstopning.

Fra 1615 lod Christian den Fjerde foretage gennemgribende Forandringer ved Fæstningsværkerne. Vester Vold flyttedes længere ud, og der blev lagt en Hvælving i Volden omtrent ud for det Sted, hvor den gamle Sanct Clemens Kirke havde ligget, og tvang ved Hjælp af et 30 Fod svært Murværk „en Kam" lidt længere nede, Vandet fra Stadsgraven og Peblingesøen ind under Volden, og gennem sit gamle Leje ned til Vandkunsten eller Vandværket, som den til Tider benævnedes.

14. Februar 1620 sluttede Kongen Akkord med Mineurmester Hermann Tonnesen af Amsterdam om Opførelse af en ny Dæmning over Graven ved Vester Port, og saaledes dannedes umiddelbart uden for Volden, af selve Fæstningsgraven, en Mølledam, der drev en Vandmølle, som indrettedes i Vester Ports yderste Porttaarn; fra den Tid viste det sig, at Vandmøllen paa Vandkunsten ikke mere svarede til Hensigten og rimeligvis nedlagdes som Kornmølle. I Stedet for indrettedes paa Strækningen ned til Vandkunsten et Par Valkemøller, der blev drevet af det overflødige Vand fra Drikkevandsforsyningen og fra Møllen ved Vester Port.

1636 befalede Kongen, at et Bolværk og en Skarnkiste ved Vandkunsten skulde afskaffes, og det kongelige Brev af 25. Juni 1636 lyder saaledes:

„Til borgemester och raad i Kiøbenhaffn.
„C. 4. Wor gunst tilforn. Wider, att wi haffuer erfa-
„ret ued Vandkonsten it bulduerch aff en borger her
„udi byen saa och der sammesteds en skarnkiste att
„skall vere satt, som vandet aff sit rette lob forhindrer
„och iche bør att hensettis; thi bede wi eder och wille,
„att i raad dertill lader fører och affskaffer, huis der
„iche bør att hensettis.
„ Hafniæ den 25 junij 1636.

19. Marts 1656 udgik kongeligt Brev om, at en Plads ved Vandkunsten skal ryddeliggøres til Bebyggelse:

„Til slodzfogden.
„F. 3. Woris slodzfoget Jochum Waldpurger haffuer „strax att lade rydelig giøre dend pladz wed Wand- „kunsten liggendis udi strømmen wed woris Løngang, „sae att derpae effter widere nadigste anordning kand „woerde bygget.
„ Hafniæ 19 martii 1656.

Efter Belejringen 1658/59 lod Frederik den Tredje foretage store Forandringer ved de vestlige Fæstningsværker, og disse forskellige Forhold bevirkede, at Vandet sank, ikke alene i Fæstningsgravene, men ogsaa samtidig i alle de af Stadens Brønde, der ved Rør stod i Forbindelse med Gravene. Mange af Brøndene blev endogsaa ganske udtørret, saa at der blev stor Mangel paa Vand i adskillige Kvarterer af Staden. Gravene blev siden den Tid aldrig opstemmet igen til den Højde, det var bestemt.

Under Christian den Femte blev Søndervold sløjfet, og Jorden blev kastet ned i Møllebækken og Mølledammen, hvis Bassin og Tilliggende ganske opfyldtes, og Vandet førtes nu i lige Linie langs Vester Vold gennem Philosophgangen ud i Havnen. Møllen paa Vandkunsten blev derefter nedlagt, ligesom de Farverier, Valkemøller og Gosebryggeriet, hvilke i sin Tid var oprettet her, og havde Tilløb af Vand gennem Møllecanalen, ved Vandets Afdæmning, maatte blive ubrugelige og gik til Grunde tilligemed hele Vandkonsten. Ved samme Tid fjærnedes Løngangen, som nu var uden Betydning, og den nye Gade, der blev anlagt delvis paa Møllebækkens Opfyldning, tog Navn efter den gamle Bro og blev kaldt Løngangsstræde, og hvor Mølledammen havde været, blev der siden et lille Torv, der beholdt Navnet Vandkunsten som et Minde om, hvad her engang havde været. Til Minde om Møllebækken kaldtes i sin Tid det nederste Stykke af Vester Voldgade, fra Ny Kongensgade til Langebro, for Møllebæksgade, og en Overgang kaldtes Strækningen, fra Vartov til Langebro for Søndervoldsstræde.

1673 bestemte Kongen, at Torvet, Vandkunsten, herefter skulde henligge ubebygget til Kongens og Stadens

Tjeneste; der var nemlig opstaaet Strid mellem Grundejerne om, hvem Pladsen tilhørte, og da en Commission havde tilkendt det meste af Pladsen til Gert Piper, afstod han den til Kongen.

Ved Vandkunsten stod en Galge, der sikkert var opført for de Soldaters Skyld, som arbejdede paa Volden, men da Pladsen snart skulde indrettes og reguleres, befalede Kongen, at Galgen skulde flyttes hen i Nærheden af Kastellet. Pladsen henlaa dog længe i en højst uordentlig Tilstand, opfyldt med Jord og Affald, hvorfor Kongen i 1683 maatte befale, at de store Dynger Jord, som laa paa Vandkunsten strax skulde bortføres, for at man kunde begynde paa Brolægning her og ned til Frederiksholm.

Det kongelige Brev herom er af 17. Juli 1683:

„Præsident, borgemestere oc raad j Kiøbenhafn.
„C. 5. Wor naade tilforn. Efftersom fornødenhed „erfordrer, at dend store parti jord, som ligger paa „Wandkonsten her j staden u-forbigiengeligen maa „bortføris, førend dermed bro- oc rende steens leg- „ningen langs ned til Friderichsholm eller dend nye „canal kand begyndis oc foretagis, da paa det samme „arbeid, nu det er aarsens tjd, iche derofver schal „blifve forsømmet, er voris etc., at j strax dend anord- „ning giør, at forskrefne jord vorder uden ophold, jo „før jo bedre, henført enten udj voris nye material- „gaard eller paa andre stæder, hvor voris general „qvarteermester os elschelige Gotfred Hofman det „lader tilsige. Dermed etc.
„ Hafniæ d. 17 julij 1683.

Kongen bestemte derefter d. 27. Oct. 1683, at Pladsen ved Vandkunsten maatte bruges til et Fisketorv, og Kongens Brev derom lyder saaledes:

„Christian den femte o. s. v. Wor naade tilforn. Wiide „maa j, at vi efter eders allerunderdanigst ansøgning „og begiering allernaadigst hafver bevilget, at den „pladtz ved Wand-kunsten her i staden, som den store „dynge jord nyeligen er afført oc nu leddig findes,

„maa til it stads-fiske-torv bruges oc dertil af eder „indrettes. Derefter j eder allerunderdanigst hafver at „rette. Befalendes eder Gud. Skrefvet paa vort slot „Kiøbenhafn dend 27 oktobris 1683. Under vort zignet.
„ Christian.

Forordningen af 28. Juli 1684 indeholder udførlige Bestemmelser for al Torvehandel, og for det nye Fisketorv blev dette anordnet:

„Paa torvet ved forige Vandkonst skal fal holdis saltet „oc blødt fisch, saa oc alle slags fersch levendis fisch, „som tilvogns indføris, jtem eendeel af de, som fal „holder høns, giæs, duer, ender. Men fersk strand-„fisch, som med baade indkommer, skal fal holdis „ved veyerhuuset oc dend nye broe.

Strax fra Torvetidens Begyndelse blev der opsat en Torvefane, og saalænge den vajede, maatte man kun købe til sit eget og sin Husstands Behov, men naar den Kl. 10 blev taget ned, var det tilladt at gøre Indkøb til videre Forhandling. Til Ordenens Opretholdelse var der en særlig Torvevagt, bestaaende af 10 Soldater og under Commando af en Sergent, og en saadan Vagt kunde nok gøres nødig. Fiskerkonerne og Høkerskerne var et stridbart Folkefærd, og der maatte over for dem gaaes frem efter den korte Retsmethode. Til øjeblikkelig Afsoning af mindre Forseelser havde man Halsjern, og der skulde efter Datidens Forestillinger ikke meget til, for at komme i et af dem. Halsjern fandtes iøvrigt ogsaa i flere Gader, og brugtes ikke blot til Kvindfolk.

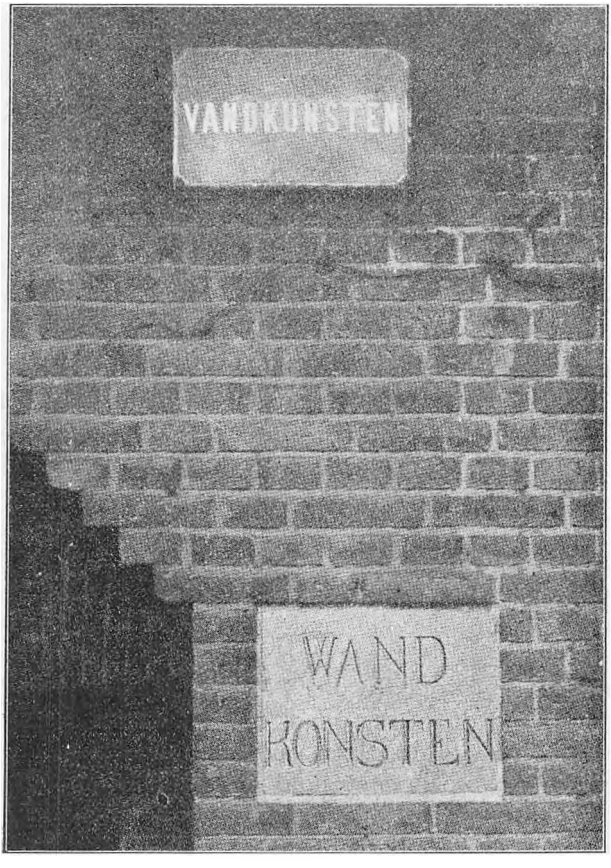
1727 bevilgede Kongen paa Politimesterens og Magistratens Indstilling en Ordning af Handelen paa Torvene, og det bestemtes bl. a. at Amagernes Vogne med Grønsager skulde flyttes fra Nytorv til Vandkunsten og Løngangsstræde, hvor ligeledes Bøndervogne med Tørv, Kul og Brændeved skulde holde, og hvis dèr ikke var tilstrækkelig Plads, da paa det saakaldte „Lidet Torv“ ved Nørre Port.

Paa Vandkunsten var der senere i adskillige Aar Torv

for gamle Klæder, Pottemagersager, Dukketøj, gamle Bøger etc., og dengang kaldte man det Torv for „Lusetorvet" eller „Loppetorvet", det som tidligere havde været paa Nytorv, men som blev flyttet herhen, da Nytorv skulde benyttes til Flæsketorv.

Da Løngangsstræde Nr. 15—21 blev nedrevet og Grunden udgravet, traf man ude ved Gaden den sydlige Dæmning for den gamle Mølleaa. I Hjørnet ved Nr. 23 fik man hele Dæmningen at se, den var bygget af 5 Rækker Egepæle: en lodret i Midten, hvorind imod en fra hver Side hældede. Uden for stod til hver Side igen en lodret Række. De fire yderste Rækker havde været beklædt med Planker paa den Maade, at de gik uden om to Pæle, saa inden om to osv., hver Række for sig. Der var fyldt Jord mellem Fyrreplankeværkerne. Dæmningen var c. 9 Fod bred forneden, den var 7—8 Fod høj. Ud for Gaasegade gjorde den en brat Bøjning ud under Gaden. Fra dette Sted og hen til Nr. 13, altsaa mod Raadhusstræde, laa en Række Egepæle, de var tilspidsede og laa med Spidsen ind i Grunden fra Gaden, Vandkunsten, de er ikke bleven rejst, men derimod begravet med Fyld. Inde fra Nr. 23 fra Vester Voldsiden kom en Række Egepæle, som løb parallelt med Dæmningen, men 37 Fod fra den, de gik 28 Fod ind i Byggegrunden, saaledes at der fremkom et firkantet Bassin 28 Fod bredt og 37 Fod langt i den udgravede Del. Fra Hjørnet, hvor de to Pælerækker mødtes, gik en c. 5 Fod bred Rende. Pælene i den bageste Række i Renden hældede noget udad, i den forreste Række mod Gaden stod de lodret. Der var Fyrreplanker paa de indvendige Sider, og de blev holdt til Pælene derved, at der af og til stod en Pæl inden for den i Renden. Uden for Renden og Bassinet har der været lagt en Lervej. Henne ved Nr. 13 drejede Vejen af mod Syd. Man havde vist her den Vej, som havde ført fra Slotsholmen over Løngangen bag om Byen ud til Vesterbro. I Raadstuearchivet findes paa et Kort fra 1618 og et fra 1650 en Vej, som fører fra Vesterbro over Stadsgraven hen til Løngangen og over til Staldbygningen paa Slotsholmen. Den Vej paa Kortene drejer netop af mod Syd omtrent ud for Gaasegade.

Her fra Volden ud for Vandkunsten var det, at Borgerne og Studenterne Natten mellem 10. og 11. Februar 1659 afviste et af de haardeste svenske Stormløb, og til Minde herom er opsat paa det gamle Hus, Hjørnet af

Vandkunsten og Gaasegade, en Tavle med følgende Inscription:

HVOR DETTE TORV NU ER VAR I ÆLDRE TIDER STADENS GRÆNDSE MOD KALLEBODERNE. HER AFSLOG KIØBENHAVNS BORGERE

OG DANSKE STUDENTER NATTEN IMELLEM D. 10.de & 11.te FEBRUAR 1659 UNDER KONG FREDRIK DEN 3.die GENERALSTORMEN PAA KIØBENHAVN DA DEN SVENSKE KONG CARL GUSTAV D. 10.de VILDE ERROBRE DANMARK.

Oven over er anbragt en Medaillon med Brystbillede af Kong Frederik den Tredje.

Paa den nye Ejendom, Hjørnet af Vandkunsten og Frederiksholms Canal, har man bibeholdt de smukke, gamle Marmor-Gadeskilte med Indskrifterne „WANDKONSTEN" og „FRIDERICHS HOLMS, CANAL", hvilke Skilte fandtes paa det tidligere paa Grunden liggende Hus. Disse gamle Marmorplader virker unægtelig adskilligt festligere end de to almindelige, kommunale Tavler, der her er anbragt oven over oppe i Halvmørket i Skyggen af en Karnap.

Den af Kraks Vejviser udgivne fortræffelige Bog „Minderige Huse" giver interessante Oplysninger om, hvilke kendte og ansete Personligheder, der har boet paa Vandkunsten i Tidsrummet 1770 til 1870.

Nr. 1. (nu en Del af den ny Ejendom Frederiksholms Canal 2).

Magnussen Finn, 1830—33, Professor, geheime Archivarius.

Thaarup F. 1836, Etatsraad, Professor.

Nr. 3. Blædel N. G. 1849, cand. theol.

Nr. 5. Pram, 1787—89, Secretair.
Lumbye H. C. 1857, Musikdirecteur.

Nr. 13. Nyerup, 1794—96, Magister og Secretair ved det store kgl. Bibliothek.

Bang P. G. 1825—28 (1825 Assessor i Landsoversamt Hof- og Stadsretten, 1827 Dr: juris).

Visby C. H. 1829—30, (1829 Præst ved det cicile Arresthuus, 1830 Præst ved Domhuscapellet samt ved Tugt-, Rasp- og Forbedringshuuset).

Hornemann O. J. E. 1848—49, Musikhandler.

Nr. 8. (Ejendommen omfatter nu tillige Matr.-Nr. 143). Hetsch G. 1824—32 (1824 Architect, Professor ved Konst-Academiet, 1830 Professor i Architecturen ved Konst-Academiet.

Nr. 10. Jessen C. W. 1817—19, Commandeur i Søe-Etaten.

15. Septb. 1910 opførtes, efter Tegning af Magdahl-Nielsen, midt paa Torvet den smukke Brønd, der bærer følgende Indskrift:

I MIDDELALDEREN EN MØLLEDAM
CHRISTIAN DEN TREDJE OPFØRTE HER EN VANDKUNST
CHRISTIAN DEN FJERDE ANLAGDE EN FÆSTNINGSVOLD
FREDERIK DEN TREDIE, 10—11 FEBRUAR ANNO 1659
CHRISTIAN DEN FEMTE ANLAGDE TORVET
1910 OPFØRTES DENNE BRØND.

Vandkunsten har endnu bevaret sit gammeldags, hyggelige Præg til Trods for, at flere af de gamle, ærværdige Huse har maattet vige Pladsen for høje, moderne Bygninger, hvorved den tilstødende, smalle og skumle Gaasegade forsvandt og en ny bred Gaasegade opstod. Den lille Brønd eller Vandkunst, som nu smykker Torvet, passer godt ind i Omgivelserne og er en Charme mere ved Vandkunsten, denne lille, afsides Plads, godt gemt inde i den indre By, det rigtige, gamle Kjøbenhavn, hvor den har Fred og Ro til at ruge over sin bevægede Historie og Minder fra Torvefolkenes og Vaterkonstens længst forsvundne Dage.

Tidligere udkommet af samme Forfatter:

CHRISTIANS KIRKE,
NYHAVN,
NIELS HEMMINGSENS GADE,
KNIPPELSBRO,
DYVEKES GAARD,
KJØBMAGERGADE,
KNABROSTRÆDE,
VESTERGADE,
LARSLEJSTRÆDE,
FARVERGADE,
HYSKENSTRÆDE,
KALKEBALLEN,
STORMGADE,
BADSTUESTRÆDE,
JERMERS TAARNET,
PEDER HUITFELDTS STRÆDE,
KONG FREDERIK DEN FEMTES RYTTERSTATUE 1. Del og 2. Del,
AMALIENBORG, 1. Del, 2. Del og 3. Del.
BRÆDDEHYTTEN,
VOGNMAGERGADE,

samt

KJØBENHAVNS HOF- OG SLOTSKIRKE.

KR. ERIKSEN, PP. JØRGENSGADE 5